

Date: 29th May-2026

AN'ANAVIY O'ZBEK XONANDALIGI ILDIZLAR, USLUBLAR VA USTOZLIK
AN'ANASI

Egamberdiyeva Dilnoza Kadirjanovna

V.Uspenskiy nomidagi respublika

ixtisoslashgan musiqa maktab

Annotatsiya: Ushbu maqolada an'anaviy o'zbek xonandalik san'atining asosiy yo'nalishlari, ijro xususiyatlari va tarixiy ildizlari yoritilgan. Mumtoz (maqom) xonandaligi, xalq qo'shiqchiligi (yallachilik), baxshichilik, marosim qo'shiqchiligi va tasavvufiy qo'shiqlar kabi yo'nalishlar tahlil qilingan. Maqolada Buxoro, Xorazm, Farg'ona-Toshkent va Qashqadaryo-Surxondaryo mintaqaviy maktablarining o'ziga xosligi, ularning repertuari va ijro uslublari ko'rib chiqilgan. An'anaviy xonandaning ovoz xususiyatlari keng diapazon, *avj* (yuqori register), nim parda va mikrotonal ohanglar, ovoz bezaklari (nola, qoch, ishva) batafsil bayon etilgan. Shuningdek, an'anaviy xonandalikni saqlashda muhim rol o'ynaydigan usta-shogird an'anasi, og'zaki uzatish tizimi va uning tamoyillari ochib berilgan. Maqolada Yunus Rajabiy, Komiljon Otaniyozov, Munojot Yo'lchiyeva, baxshilar Po'lkan shoir, Fozil Yo'ldosh o'g'li kabi mashhur xonandalar ijodi tilga olingan, Shashmaqomning YuNESKO ro'yxatiga kiritilishi, mustaqillik yillaridagi davlat siyosati va bugungi kundagi muammolar tahlil qilingan. Maqola etnomusiqashunoslar, talabalar, vokal o'qituvchilari, madaniyat sohasi xodimlari va milliy meros bilan qiziquvchi keng kitobxonlar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: an'anaviy xonandalik, o'zbek mumtoz musiqasi, Shashmaqom, maqom ijrochiligi, hofiz, baxshichilik, doston, katta ashula, yallachi, go'yanda, usta-shogird an'anasi, og'zaki uzatish, Buxoro maktabi, Xorazm maktabi, Farg'ona-Toshkent yo'li, *avj*, nim parda, marosim qo'shiqlari, tasavvufiy qo'shiqlar, nomoddiy madaniy meros, YuNESKO, milliy musiqa merosi, etnomusiqashunoslik.

O'zbek xalqining ma'naviy boyligi ko'p qirrali bo'lib, uning eng yorqin ko'rinishlaridan biri an'anaviy xonandalik san'atidir. Bu san'at asrlar davomida xalq turmush tarzi, e'tiqodi, dunyoqarashi va estetik tafakkuri bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan. An'anaviy xonanda *hofiz*, *go'yanda*, *yallachi*, *baxshi* turli nomlar bilan atalsa-da, ularning barchasini bir narsa birlashtiradi: ovoz orqali ma'no, his va ma'naviyatni avlodlarga yetkazish vazifasi.

Bugungi globallashuv davrida an'anaviy xonandalikni o'rganish, saqlash va kelajak avlodga yetkazish har qachongidan ham dolzarbdir. Ushbu maqolada o'zbek an'anaviy xonandaligining asosiy yo'nalishlari, ijro xususiyatlari, ustozlik an'analari va bugungi kundagi ahvoli ko'rib chiqiladi.

Maqom san'ati o'zbek mumtoz musiqasining oliy ko'rinishi. Shashmaqom o'zbek va tojik xalqlari musiqa merosining yetakchi musiqiy-tsiklik janri bo'lib, u turli melos, shakl, usul (ritmik formula) va ijroni qamrab oluvchi murakkab va mukammal cholg'u

Date: 29th May-2026

hamda vokal kompozitsiyalar tsiklini o'z ichiga oladi. U o'n asrdan ortiq vaqt davomida Movarounnahr hozirgi Tojikiston va O'zbekiston hududidagi shahar markazlarida rivojlanib kelgan.

Maqom xonandasi chuqur she'riy, falsafiy va musiqiy bilim sohibi bo'lishi shart. U Sharqning buyuk shoirlari Navoiy, Bobur, Hofiz, Bedil ijodini, aruz va musiqa qonuniyatlarini puxta egallashi kerak.

Xalq qo'shiqlari mehnat, marosim, lirik, tarixiy va o'yin qo'shiqlaridan iborat keng tarmoq. Yallachi bu xalq qo'shiqlarini, ayniqsa to'y va bayram qo'shiqlarini ijro etuvchi xonanda. Yalla janri keng ommalashgan, jonli va emotsional ijroni talab qiladi. Sho'x ritm, raqsobop ohang va qisqa, hayotiy mazmun yallaning asosiy xususiyatlaridir.

Baxshilar qadimiy turkiy dostonchilik an'anasining tirik tashuvchilari. Ular dombira yoki qo'biz yordamida "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Rustamxon", "Kuntug'mish" kabi qahramonlik dostonlarini ijro etishadi. Baxshichilikda ovoz, ritm va so'z birlikda doston nafaqat aytiladi, balki "yashanadi". Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlari baxshichilikning markazi hisoblanadi.

To'y, marosim va azalardagi maxsus qo'shiqlar an'anaviy xonandalikning alohida tarmog'idir. Yor-yor, kelin salom, lapar, alla kabi janrlar nikoh marosimlarida ijro etiladi. Go'yanda esa motam marosimlarida qo'shiq aytuvchi xonanda. Xorazmda professional go'yandaning ruhiy qo'shig'ida uning kuchli ovozi yuqori cho'qqiga avjga ko'tariladi va bu Xorazm madaniy an'anasining merosini tasdiqlaydi.

Shashmaqom vatani. Buxoro va Samarqand ko'p madaniyatli, asosan tojik va fors tilida so'zlashuvchi shaharlar bo'lgan. Shashmaqom amirlik saroyida ijro etilgan, ya'ni intellektual musiqa edi. Xonandalar odatda o'zbek va tojik tillarini bir xilda bilishar va bir tildan boshqasiga erkin o'tishar edi. Buxoro maktabi nozik, falsafiy, chuqur tafakkurga asoslangan ijroni nazarda tutadi.

Xorazm - qadimiy musiqiy madaniyat o'chog'i. Xorazmliklar o'zlarining til va og'zaki adabiyot, bayramlar va musiqa hamda raqs an'analari bilan mashhur. Xorazm musiqasi besh asosiy yo'nalishni o'z ichiga oladi: og'zaki dostonchilik, ayollar uchun va ayollar tomonidan ijro etiladigan musiqa, ma'naviy qo'shiqlar, mumtoz musiqa va ommabop musiqa.

Xorazmning olti yarim maqomi, suvora va ushshoq kabi yo'nalishlari, Komiljon Otaniyozov kabi mashhur xonandalar bu maktabning yorqin nishonalaridir. Xorazm uslubi yorqin, ochiq, baland registrdagi ovoz va hissiy ifodaga boy.

Farg'ona vodiysi va Toshkent atrofida shakllangan bu maktab katta xalq ommasi uchun yaqin va tushunarli uslubni rivojlantirgan. Katta ashula bu maktabning eng o'ziga xos janri bo'lib, ikki yoki uch nafar xonanda tomonidan, cholg'u jo'rsiz, lutqin bilan ijro etiladi. Yo'qori registr, kuchli emotsiya va ma'naviy mazmun katta ashulaning xarakterli belgilaridir.

Qashqadaryo-Surxondaryo maktabi baxshichilik vatani. Bu yerda Qodir baxshi, Bola baxshi, Shoberdi baxshi kabi mashhur baxshilar yetishib chiqqan. Doston ijrosi o'ziga xos tovush hosil qilish texnikasi (gorlovoy/tomoq ovozi) talab qiladi.

Date: 29th May-2026

An'anaviy o'zbek xonandasining ovozi yevropacha akademik vokaldan keskin farq qiladi. Asosiy xususiyatlar:

An'anaviy ijroda asar oxiriga qadar ovoz cho'qqisiga ko'tarilish - *avj* ijroning kulminatsion nuqtasidir. Bu nafaqat texnik mahorat, balki ma'naviy yuksalish ifodasidir.

Sharq musiqasi yevropacha temperasiyadan farqli o'laroq, yarim tondan ham kichik intervallar nim pardalarni ishlatadi. Xonanda bu nozik ohanglarni aniq ijro etishi shart.

Nola, qoch, naqarot, ishva kabi maxsus bezaklar an'anaviy ijroning ajralmas qismi. Bu bezaklar she'rning mazmunini chuqurroq ochishga xizmat qiladi.

An'anaviy xonandalikda ovoz "qo'yib chiqarilmaydi", balki tabiiy holatda saqlanadi. Bu yondashuv ovozning shaxsiylikni, individualligini saqlashga imkon beradi.

An'anaviy o'zbek xonandaligi xalqimizning tarixi, falsafasi, ma'naviy izlanishlari va estetik tafakkurini o'zida mujassam etgan beqiyos boylikdir. Hofiz, baxshi, yallachi, go'yanda har biri o'z janrida xalq qalbi va ovozining tirik elchisidir. Ularning san'ati nafaqat o'tmishning aks-sadosi, balki bugungi kunda ham yashayotgan, rivojlanayotgan tirik organizmdir.

Maqom, doston, katta ashula, marosim qo'shiqlari bularning hammasi o'zbek xalqining ma'naviy identifikatsiyasi va madaniy yuzidir. Bu boylikni saqlash, asrash va kelajakka yetkazish — har bir o'zbekning ham, davlat va jamiyatning ham muqaddas burchidir. Ustoz-shogird an'anasini tiriltirish, yoshlarni tarbiyalash, ilm va san'atning birligini ta'minlash — ana shu yo'lda asosiy yo'nalishlardir.

Tarix ko'rsatdiki, xalqning haqiqiy buyukligi uning iqtisodida emas, balki uning madaniyatida qo'shig'ida, so'zida, ovozida namoyon bo'ladi. An'anaviy xonandalik bizning shu buyukligimizning tirik dalilidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rajabiy Yu. O'zbek xalq musiqasi. 5 jildlik to'plam. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1955–1959.
2. Karomatov F.M. O'zbek xalq musiqa merosi. Toshkent: Fan, 1978. 224 b.
3. Matyoqubov O. Maqomot. Toshkent: Musiqa, 2004. — 400 b.
4. Rajabov I. Maqom asoslari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2006.
5. Yunusov R. O'zbek an'anaviy musiqa ijrochiligi tarixi. Toshkent: O'zbekiston davlat konservatoriyasi nashriyoti, 2015.

